

PROJEKTI NEVLADINIH ORGANIZACIJA “POVRATAK I OBNOVA POVJERENJA – PAKRAC” I “ZAJEDNIČKA KLUPA”

Amy Mountcastle i Ljubomir Tot*

1. Uvod

Ponovna izgradnja višetetničkih zajednica u Hrvatskoj zadatak je herkulskih razmjera. To je kompleksno pitanje s ekonomskim, političkim, logističkim i psihosocijalnim dimenzijama. I pod najpovoljnijim političkim i ekonomskim okolnostima to bi bio velik pothvat.

Uistinu, u Hrvatskoj za raseljene, bilo Srbe bilo Hrvate, ovo nisu najbolja vremena, ni politički niti ekonomski. A ako netko pripada etničkoj manjini, problem povratka povećava općenito raspoloženje netolerancije i prijetvornosti, koje podupire, barem prešutno, i država. Dok mirovni sporazumi potpisani u Daytonu i Erdutu traže da obje strane, i srpska i hrvatska država, osiguraju ljudska prava i povratak manjinskih populacija u njihove prijeratne domicile, nedostatak političke volje koji pokazuju obje vlade ozbiljno zabrinjava međunarodnu zajednicu. U pitanju je, te od interesa za ovu studiju, procijenjenih 350.000 Srba koji su pobjegli iz Hrvatske za vrijeme rata od 1991. do 1995. godine.¹ Hrvatska vlada nije nimalo olakšala Srbima povratnicima dobivanje dokumenata neophodnih za stjecanje državljanstva i vlasničkih prava. Hrvatska i dalje dvoji o uvođenju zakonskih garancija o pravima manjina i o utvrđivanju i provođenju smjernica i standarda prema manjinama koji bi bili prihvatljivi međunarodnoj zajednici. I one zakonske garancije koje postoje mogu biti zanemarene ili obezvrijeđene hirom zakonodavnog tijela. Godine 1992. na primjer, hrvatsko je zakonodavstvo izglasalo Ustavni zakon o ljudskim pravima i pravima etničkih zajednica i manjina u skladu s međunarodnim standardima. Godine 1995. Sabor je ukinuo izvjesne zakonske garancije koje su važile za područja u kojima su Srbi činili većinsko stanovništvo. Lokalni stručnjaci za ljudska prava sugeriraju da su ove aktivnosti pokazatelj opće klime u kojoj koncept ljudskih prava nije sastavni dio političke kulture.

Pitanje povratka otežavaju i logistički problemi. Tisuće su Hrvata tek privremeno smještene, pa oni čekaju na povratak svojim vlastitim kućama u kojima trenutno žive ili Srbi ili pak Hrvati – izbjeglice iz Bosne. Drugi je činilac u jednadžbi taj što se i Srbi i

* Zahvaljujemo Dušanki Ilić iz *Zajedničke klupe*, Spaseniji Moro i Dušku Vujaniću iz *Povratka i obnove povjerenja* i drugim članovima projektnih timova, članovima *Centra za mir, nenasilje i ljudska prava* koji su nam rado pomogli, te također Mirjani Radaković iz *Centra za izravnu zaštitu ljudskih prava*.

¹ Ova se studija bavi specifično situacijom u Hrvatskoj, no ne sugerira da Srbija ispunjava svoj dio sporazuma. Budući da se studija bavi situacijom u Hrvatskoj, situaciju u Srbiji nećemo spominjati.

Hrvati oklijevaju vratiti u svoja susjedstva, gajeći strah i dugotrajno nepovjerenje prema "drugoj" nacionalnosti, brinući o tome kako bi bilo vratiti se i živjeti s "neprijateljem" u susjedstvu.

Ekonomski uvjeti su u mnogim slučajevima daleko od optimalnih i povratak bilo koga sposobnog za rad u područja u kojima gotovo uopće nema industrije, posla i imalo nade za ponovnu ekonomsku izgradnju u bliskoj budućnosti, malo je vjerojatan. Hrvatska gubi svoju srednju klasu kao posljedicu rata i tranzicijske prakse i ekonomije. I pod najboljim okolnostima – u gradovima i gradićima koji nisu pretrpjeli ratna razaranja, prosječni građani raspolažu s malo gotovine, mnogi rade za tvrtke koje im ne mogu isplatiti plaće mjesecima, a drugi zarađuju tek za dio mjesečnih životnih troškova. U ratom razrušenim područjima u koja se prijeratna industrija nije vratila, i u koja se po svojoj prilici niti neće vratiti, izgledi su još sumorniji. Ove okolnosti pogađaju i Srbe i Hrvate.

Vidimo da društvena i politička klima u Hrvatskoj za višetničke zajednice nije sjajna. Mnogo je toga protiv ponovne izgradnje višetničkih zajednica u Hrvatskoj: nedostatak političke volje i ekonomske infrastrukture, problematična društvena situacija i logistički problemi povratka. Bez obzira na ove prepreke i njima usprkos ipak ima ljudi koji čine upravo to: ustraju na izgradnji višetničkih zajednica.

Budući da lokalne vlasti nemaju gotovo nikakvu samostalnost u novoj demokratskoj Hrvatskoj, može se reći da inicijative za podupiranje međuetničkih odnosa na lokalnoj razini gotovo da zasad i ne postoje. Ove inicijative možemo naći tek među nevladinim organizacijama. Studija ispituje dvije takve inicijative. Oba projekta koja nadgleda Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek, provode se u dvije najproblematičnije i u ratu razrušene regije Hrvatske – u Zapadnoj Slavoniji i u Baranji. Konkretno, studija detaljnije opisuje projekt *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac* u Zapadnoj Slavoniji te projekt *Zajednička klupa* u Baranji i u Osijeku.

2. Provedba istraživanja

Istraživanje za ovu studiju je obavljeno u svibnju 1998. godine. Nakon početnih telefonskih kontakata s koordinatorima projekata dogovorili smo i susret s njima i s drugim osobama uključenima u projekte.

Jednog subotnjeg poslijepodneva susreli smo se s koordinatoricom pakračkog projekta, gospođom Spasenijom Moro, profesoricom njemačkoga jezika koja živi u Osijeku, no koju s Pakracom i okolnim područjima vežu jake veze, a u svojem osobnom životu ima prijatelje i kolege različitih nacionalnosti. Pakrac je udaljen oko 90 kilometara od Zagreba u kojemu mi živimo. Još uvijek se mogu otkriti ostaci nekadašnjeg šarma i karaktera Pakraca, usprkos praznim ulicama i prijetećim ruševnim zgradama u središtu grada. Položaj na rijeci Pakri, krajolik oko grada i zavojite ceste koje do grada vode podsjećaju nas na nedirnutu ljepotu kojima Hrvatska obiluje. No, malo je prilike za sanjarenje jer razrušena i izgorjela sela uz put, a i Pakrac sam, govore o žestini nedavnoga rata.

Grad je, kao i mnoga okolna sela, etnički miješan, s većim brojem Srba i Hrvata, i manjim brojem Mađara, Talijana, Čeha i Slovaka. Bilo bi pretjerivanje reći da su ljudi ovoga područja živjeli u etničkoj harmoniji, da su etničke granice bile neprimjetne i beznačajne. No, bilo kako bilo, miješani brakovi nisu bili rijetki. U manjim je selima

dominirala jedna ili druga etnička grupa dok je u gradu Pakracu populacijska distribucija bila mnogo ravnomjernija. Rat je u Pakracu izbio 1991. godine i grad je bio podijeljen između Srba i Hrvata uzduž dviju glavnih ulica, Gundulićeve i Strossmayerove. Mnogi su stanovnici tada pobjegli. 1995. godine, brzom vojnom akcijom “Bljesak”, Hrvatska je vratila grad i čitavo područje.

U Pakracu je prije rata živjelo oko 8.000 stanovnika. Polagana vožnja rubovima grada otkriva da je sada jedna od pet kuća nastanjena. Pažljivo motrimo na tragove stanovnika – tu i tamo poneko boravište s tragovima života. Vizualnim krajolikom dominiraju ljuške građevina, otvorene rupe, ogorjeli crni zidovi, stabla koja rastu unutar zidova koji se ruše. Vidljive materijalne ruševine prizivaju odgovarajuće metafore o društvenoj infrastrukturi.

S gospođom Moro susreli smo se najprije u administrativnom centru grada, na trgu na kojemu su izgrađene općinske zgrade, što je zapravo malo izvan centra odnosno na periferiji glavnoga poslovnog područja grada. U kuhinji, u kući njezine svekrve, susreli smo se s još tri člana projektnog tima i razgovarali o povijesti rata u tom području, o pojedinačnim iskustvima povratka u Pakrac i o pokušajima da se obnovi zajednica u kojoj se može živjeti. Razgovarali smo gotovo osam sati, uglavnom na hrvatskom jeziku. Naši su domaćini bili vrlo ljubazni prema nama. Nije bilo dramatičnih priča o uspjehu niti zanosnih proročanstava o tome što će Pakracu donijeti ovaj projekt i drugi projekti. No, postojala je nada i postojao je osjećaj da je napravljen napredak, koliko god postupni i mali bili ti koraci. Nekoliko tjedana kasnije uslijedili su i telefonski intervjui na hrvatskom jeziku s gospođom Moro i s jednim od njezinih kolega u Pakracu, gospodinom Duškom Vujančićem.

Istraživanje projekta *Zajednička klupa* uključilo je noćenje u Osijeku, u kojemu živi gospođa Dušanka Ilić, koordinatorica projekta. Gospođa Ilić je učiteljica koja je provela većinu života radeći i živeći u Osijeku i Baranji, pa tako ima prijatelje i kolege koji pripadaju objema etničkim grupama, i Srbima i Hrvatima. Gospođa Ilić nas je pozvala da sudjelujemo jedne subote u poslijepodnevnom dijelu radionice koju je ona vodila za osobe što su se pripremale za izlet u Birmingham u Engleskoj. Radionica je održana u Studentskom centru u Osijeku, u vrlo ugodnoj zgradi što je pružila prijateljski i umirujući ambijent u kojemu su ljudi mogli podijeliti svoje osjećaje i razmišljanja. Pokazalo se je da je radionica vrlo intenzivno i krajnje osobno iskustvo. I od nas se, kao i od drugih članova radionice, očekivalo da budemo aktivni sudionici. Nakon kratkoga predstavljanja brzo smo se integrirali u grupu. Gospođa Ilić je vrlo vješto vodila radionicu iz jedne aktivnosti u drugu, spretno pridobivajući sudjelovanje učesnika. Aktivnosti su se pravilno smjenjivale – ozbiljan rad o predrasudama s igrama i šalama koje su pomagale graditi zajednički grupni duh. Sudionici grupe su nas rado prihvatili.

Sljedećeg nas je dana gospođa Ilić pvela u dva sela u Baranji. Baranja je vrlo ravna, različita po reljefu od Pakraca i okolice. Poljoprivreda je, zahvaljujući plodnome tlu, tradicionalni način privređivanja. Relativno je malo većih šteta na imovini, iako su potrebni neki popravci. Najveći su problemi u Baranji logistika povratka i osjećaji i stavovi Srba i Hrvata o zajedničkom životu. Neki su od sudionika radionice prethodnoga dana opisivali kako se ne mogu vratiti u svoje domove u Baranji zato što ih zauzimaju srpske obitelji koje se ne mogu vratiti u svoje domove na području “Krajine” u Hrvatskoj, bilo zato što su zauzeti bilo zato što su porušeni. Ti kućevlasnici borave u privremenom smještaju u

Osijeku ili pored Osijeka, gdje je izgrađeno privremeno naselje za raseljene. Drugi slučaj koji nam je opisan može poslužiti kao primjer za postojeće emocionalne napetosti u miješanim zajednicama. Žena, vidjevši svoju susjedu Hrvaticu kako ide cestom, optuži je za krađu. Hrvatica odgovara da je ovo sada *njezina* zemlja i savjetuje susjedi neka ide u Srbiju tražiti svoje stvari. Nakon tih riječi uslijedi razmjena epiteta.

U ovakvim se situacijama, punima napetosti, povratnici često nađu, a moraju znati s njima izaći na kraj ako žele da do pomirenja dođe i da se mir održi. Takvim se situacijama bave *Zajednička klupa* kao i mirovne grupe – ogranci kao što je *Oaza* iz Belog Manastira koja je osnovana u okviru projekta *Zajednička klupa*. U Belom Manastiru smo se susreli sa članovima osnivačima u privatnoj kući jednoga od njih. Pričali su o svojim osobnim iskustvima prije i poslije rata, kao Srbi, kao Hrvati i kao članovi srpsko-hrvatskih miješanih brakova. Opisivali su poslove koje rade u grupi *Oaza* – pomoć starijima, pokušaje razvoja tkalačke industrije i pokušaje ponovne izgradnje komunikacije sa susjedima koji se vraćaju kućama i kojima često nije do toga. Razgovarali su i o teškoćama u nalaženju odgovarajućih izvora sredstava kojima bi stvorili programe što bi zadovoljili potrebe članova njihove zajednice.

3. Problemi kojima se projekti bave

Obadva projekta, i *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac* i *Zajednička klupa* su usmjereni podupiranju dijaloga u lokalnoj zajednici. Ako žele uspješno ponovo izgraditi međuetničke zajednice, Srbi i Hrvati moraju htjeti živjeti kao susjedi. Kao razmjerno mali projekti, zasnovani na radu u manjim zajednicama, ova dva projekta mogu lako proći neprimijećeni, osobito na razini vladine politike i nacionalne i međunarodne politike. A ipak, oni su važni za ispunjenje sporazuma potpisanih u Daytonu i Erdutu, to više što je malo vladinih programa razvijenih da bi se olakšao povratak raseljenih osoba, pogotovo ako su te osobe srpske nacionalnosti. U nekim slučajevima problem je u nepostojanju odgovarajućih zakona koji bi poslužili toj svrsi, a u drugim slučajevima problem je u nepostojanju političke volje među nacionalnim i lokalnim službenicima da ispune svoje obaveze prema postojećim zakonima.

3.1. *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac*

Povratak i obnova povjerenja – Pakrac se bavi pitanjem izgradnje povjerenja u gradu u kojemu su se Srbi i Hrvati borili jedni protiv drugih u ratu, uništavali jedni drugima imovinu i slali jedni druge u izbjeglištvo. Povratak stanovništva zavisi o popravcima i ponovnoj izgradnji domova, o otvaranju radnih mjesta da bi se privukle obitelji i povratnici sposobni za rad, ali i o stvaranju atmosfere u kojoj će pripadnici različitih nacionalnosti moći živjeti kao susjedi i raditi kao kolege. Cilj je projekta, na psihosocijalnoj razini, pružiti Srbima i Hrvatima forum na kojemu će se međusobno susretati te razgovarati, iznositi svoje strahove i brige, govoriti o razlikama i pronaći ono što im je zajedničko. Na ekonomskoj i materijalnoj razini cilj je projekta da pruži priliku za zaradu, od čega bi mogle poteći i druge aktivnosti za privređivanje: besplatno pružanje manjih popravaka u

kući, briga za travnjake i vrtove, program za dječje izlete u kojemu sudjeluju roditelji djece obiju nacionalnosti, te pružanje pomoći starijima.

Projekt *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac* započeo je 1996. godine uz podršku Die Schwelle Foundation iz Bremena u Njemačkoj i kasnije uz podršku organizacije HEKS iz Švicarske. Projekt je usmjeren na dvije ulice u gradu Pakracu, Strossmayerovu i Gundulićevu, u kojima su prije rata živjeli stanovnici obiju etničkih grupa, Srbi i Hrvati. Sudionici ovoga projekta nadaju se da će ovim projektom potaknuti i olakšati povratak stanovnika u dvije glavne ulice. Te su dvije ulice bile linije demarkacije koje su podijelile grad između Srba i Hrvata 1991. godine kada je izbio rat, a prihvaćene su kao linije demarkacije 1992. godine kada su položaje zauzele jedinice Ujedinjenih naroda. Zbog tih su okolnosti stanovnici napustili svoje domove. Povratkom mira u Pakrac se nisu vratili i svi stanovnici. Jedan je problem taj što su mnoge kuće u tim ulicama nenastanjive. Mnoge kuće zahtijevaju popravke, a mnoge se niti ne mogu popraviti. Sljedeći je problem što zbog nedostatka ekonomske infrastrukture ima malo posla i malo novca. U Pakracu praktički nema industrije. Samo javni službenici primaju redovite plaće. Ove ekonomske okolnosti pogađaju i Srbe i Hrvate. Kao rezultat toga povratnici su većinom umirovljenici, i u mnogim slučajevima, mirovine koje oni primaju nisu dovoljne za popravak kuća i za svakodnevni život. U okviru ovoga projekta napravljeni su koraci kako bi se pružile usluge stanovnicima i kako bi se potaknuli manji projekti koji bi donosili novac. Odvojeno od ovih ekonomskih i materijalnih pitanja je pitanje povjerenja. Većina su povratnika do danas Hrvati. Tek se manji dio ljudi srpske nacionalnosti odlučio vratiti. Jedan je od primarnih ciljeva projekta vratiti povjerenje između dviju etničkih grupa tako da se ljudi opet osjećaju sigurnima živjeti kao susjedi. Na ovaj način sudionici projekta žele utjecati na klimu u ostalom dijelu grada.

Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske 1991. godine,² u općini Pakrac 35 posto stanovništva se izjasnilo Hrvatima i 46 posto Srbima. Talijani, Slovaci, Česi i Mađari sačinjavavali su oko 7 posto populacije. U gradu Pakracu živjelo je prije rata 8.197 stanovnika, od kojih 37 posto Hrvata i 42 posto Srba. Prema podacima sakupljenima u jesen 1997. godine oko 800 Srba se vratilo u općinu Pakrac. Kao što smo spomenuli ranije, mnogo je imovine uništeno u Pakracu, a neka od susjednih sela su potpuno ili gotovo potpuno uništena. Grad Lipik, nekoliko kilometara jugozapadno od Pakraca, prije poznat po svojim ljekovitim izvorima, čini se praznim i napuštenim.

U dvjema ulicama kojima se bavi pakrački projekt prije rata je bilo 226 nastanjenih kuća. Manje od polovice stanovnika se vratilo u njih. U Strossmayerovoj ulici, od 80 kuća 39 je popravljenih i nastanjenih dok su 22 popravljene ali još nenastanjene. U Gundulićevoj ulici, od 146 kuća 43 su popravljene i nastanjene, a 26 ih je popravljeno i nenastanjeno. Sedamdesetsedam kuća je u ruševinama i većina tih kuća pripada Srbima. Do sada se pet srpskih obitelji vratilo u Gundulićevu ulicu, a samo su se dvije srpske obitelji vratile u Strossmayerovu ulicu.

Na povratak srpskog stanovništva u Pakrac također su utjecale ranije politike lokalnih vlasti koje su im otežavale povratak. Na primjer, pozivalo se na arhaične imovinske zakone koji su Srbima nijekali predratna vlasnička prava. Druga je taktika bila odugovlačenje

² Izvor: Državni zavod za statistiku, Zagreb

izdavanja dokumenata za boravak i za državljanstvo. Bilo je i slučajeva policijskog uznemiravanja Srba početkom i sredinom devedesetih godina. Od početka provedbe projekta *Obnova i povratak povjerenja* izgrađeni su odnosi s lokalnom vlasti i postojala je suradnja između lokalnih vlasti i članova projekta, osobito u provedbi prve faze projekta.

3.2. Zajednička klupa

Različit niz problema postoji na području koje pokriva projekt *Zajednička klupa*. U Baranji nije osnovni problem uništena imovina već je to stvaranje klime u kojoj će Srbi i Hrvati moći otpočeti živjeti kao susjedi. Drugi je ključni problem činjenica da su kuće mnogih Hrvata u Baranji zauzele hrvatske izbjeglice iz Bosne i raseljeni Srbi iz drugih dijelova Hrvatske koji još nemaju kamo otići ili se ne mogu vratiti. *Zajednička klupa* pokušava izgraditi komunikacijske veze između svih zainteresiranih strana u pokušaju da smanji etničke predrasude i napetosti i umanju stresove vezane uz rat i raseljavanje. *Zajednička klupa* se razvila kao izdanak projekta *The Meeting House*, koji se usredotočio na organiziranje susreta na neutralnom tlu u Mađarskoj između članova obitelji i između prijatelja iz prethodno podijeljenih područja pod administracijom UN-a odnosno UNTAES-a. *Zajednička klupa* je zasnovana na seoskoj tradiciji zajedničkoj u cijeloj Slavoniji – susjedi bi se susretali i zaustavljali da porazgovaraju uz klupe pred svojim kućama. Vođa projekta, Dušanka Ilić, učiteljica po profesiji, dugogodišnji je stanovnik ove regije. U Osijeku i u Baranji živi i radi protekla dva desetljeća. Bila je aktivna i u ranijem projektu, *The Meeting House*. S promijenjenom političkom situacijom koja je omogućila otvaranje Baranje i Osijeka, projekt *Zajednička klupa* je započeo 1996. godine. Usprkos geopolitičkom otvaranju problemi između etničkih grupa ostaju. Projekt im nastoji prići na razini komunikacije i socijalne podrške, pa se u radionicama uče i usavršavaju komunikacijske vještine i načini razrješavanja konflikata. Kako se sve više izbjeglica vraća u svoje domove u sela u Baranji koja su prije rata bila etnički miješana, etničke napetosti rastu. Kao i u drugim dijelovima Hrvatske, ekonomske su nevolje prilične. Nezaposlenost je visoka, troškovi života rastu, a tvrtke ne mogu isplatiti plaće zaposlenicima. Prema mišljenju nekih članova projekta, teže se zaposliti Srbima jer se suočavaju s prikrivenim diskriminacijskim praksama u zapošljavanju.

Zajednička klupa se bavi pitanjem kako Srbi i Hrvati mogu živjeti zajedno usprkos međusobnim razlikama, osobito u selima u Baranji odakle su i Srbi i Hrvati bili raseljeni u različitim periodima vremena za trajanja rata. Ljutnja, podozrivost i strah održavaju razmak između Srba i Hrvata. Cilj je projekta od samoga početka bio izgraditi i obnoviti kontakte između ljudi koji su živjeli kao susjedi, prijatelji, članovi obitelji i kolege prije rata i tako početi graditi mostove preko velike etničke razdjelnice koja je nastala u ratu. Kako se obitelji počinju vraćati svojim kućama napetosti plamsaju između susjeda i nespornosti se događaju čak i između članova obitelji. Članovi projekta *Zajednička klupa* pokušavaju započeti dijalog i djelovati kao posrednici.

Pojedinci uključeni u oba projekta, članovi *Centra za mir, nenasilje i ljudska prava* u Osijeku i sami imaju prijatelje, kolege i rođake s one strane etničke linije, a često i na geografskim prostorima koji podržavaju ove etničke podjele. U nekim slučajevima i oni sami su u međuetničkim brakovima. Njihova je želja razviti projekte koji bi mogli pomoći

premostiti ove podjele. Članovi projektnih timova shvatili su da ponovna izgradnja zajednice zahtijeva da se pažnja prida i ekonomskim i psihosocijalnim pitanjima. Kao članovi zajednica o kojima je riječ voditelji projekata i članovi projekata imaju u ovome ulog visok kao i oni koje bi oni htjeli uključiti u svoje projekte.

4. Ciljevi i strategije

Projekti *Zajednička klupa* i *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac* su kao projekti na razini lokalne zajednice usmjereni prije svega na olakšavanje dijaloga između ljudi različitih etničkih grupa, posebno između Srba i Hrvata. Iako osnivanje programa radi materijalne pomoći nije njihov glavni cilj, voditelji projekata uočavaju da mnogi često imaju na umu prvo materijalne potrebe. Tako su osnovani mali privredni projekti kroz koje voditelji projekata pokušavaju pomoći ljudima kako bi si dalje i sami mogli pomoći.

Glavni su ciljevi jednostavni i jasni: unapređenje dijaloga, stvaranje foruma koji će omogućiti dijalog, olakšavanje uklanjanja psihičkih prepreka i stavova koji sprečavaju dijalog; no rezultati ne moraju biti odmah mjerljivi. A ipak, ovi su ciljevi ključni za trajno rješenje etničkih konflikata u regiji. Unapređenje dijaloga je malen ali neophodan korak u procesu izgradnje mira i pomirenja u krajnje uzburkanim područjima. Kako se napetosti među ljudima smanjuju tako se izgledi za trajni mir povećavaju.

4.1. *Zajednička klupa*

Krajni cilj projekta *Zajednička klupa* je rekonstrukcija višetetničke zajednice u Baranji i ponovno stvaranje povjerenja između njenih stanovnika. To se namjerava postići uspostavljanjem dijaloga između grupa u sukobu, te omogućavanjem lokalnih mirovnih inicijativa. Projekt pruža posredništvo između susjeda, prijatelja, kolega, privremenih stanovnika u tuđim kućama i vlasnika kuća, a također pruža psihosocijalnu podršku i pridonosi smanjivanju emocionalnih napetosti. Projekt pruža edukaciju o miru, edukaciju o vještinama nenasilnog razrješavanja konflikta i pomaže ljudima iz lokalne zajednice da osnuju svoje vlastite grupe za mir i samopomoć. Projekt pomaže kod povratka raseljenih osoba i izbjeglica u Baranju u suradnji sa lokalnim mirovnim grupama u Baranji i SR Jugoslaviji.

Projekt se prilagođavao i mijenjao u promjenljivim političkim okolnostima u regiji. Za vrijeme tranzicijskog perioda kada su Baranjom upravljale snage UN-a, prethodnik projekta *Zajednička klupa*, projekt *The Meeting House* (1994. godine) je olakšavao posjete i susrete između ljudi koji su bili raseljeni iz svojih domova u Baranji (prije svega Hrvati) i njihovih prijašnjih prijatelja, susjeda i rođaka, ili obitelji koje su tada stanovale u njihovim kućama u Baranji (obično Srbi). Prije susreta održavale su se pripremne radionice za grupe na “objema stranama”. Teme na tim radionicama su bile iskustva u ratu, ljutnja, žalost, strah, predrasude, učenje o razlikama, aktivno slušanje i metode nenasilne komunikacije, otkrivanje zajedničkih interesa i okretanje budućnosti. Organizirano je devet radionica s oko 180 sudionika. Nakon mirovnog sporazuma iz 1995. godine i prije skoroga povratka kontrole Republike Hrvatske nad Baranjom i nad drugim područjima, žarište projekta se pomaknulo i *Zajednička klupa* je počela sa radom 1996. godine. Pažnja je bila usmjerena

na pripreme za povratak ljudi u njihove domove i u nekadašnja susjedstva. Radionice su se bavile smanjivanjem napetosti izazvanih povratkom kako povratnika tako i njihovih susjeda. Na ovim početnim radionicama izabrana je nekolicina sudionika za dalji trening u mirovnoj edukaciji u radionicama od nekoliko dana. Cilj radionica je bio ohrabriti sudionike da preuzmu aktivnu ulogu u gradnji mira i u razvoju lokalnih zajednica organizacijom lokalnih grupa za mir. Teme radionica bile su izgradnja povjerenja, tolerancija, "od razlika do izgradnje zajednice", planovi za budućnost, "kako živjeti zajedno usprkos razlikama", nenasilna komunikacija – život s razlikama, kako osnovati grupu za mir, te posredovanje.

Iz ovih je aktivnosti i radionica nastala lokalna grupa za mir u Belom Manastiru. *Zajednička klupa* je pružala podršku i davala savjete *Mirovnoj grupi Oaza*, pomažući joj da postane potpuno nezavisna grupa. *Mirovna grupa Oaza* je registrirana u veljači 1998. godine. *Oaza* je pokrenula programe za starije osobe, otvorila je dječje radionice i počela je održavati tečajeve engleskoga i njemačkoga jezika. Ukoliko bi sredstva dozvolila, mirovna grupa bi provela dodatne programe za pomoć, te male privredne projekte.

Projekt *Zajednička klupa* uspostavio je radne odnose s ekumenskom organizacijom "Krug" iz Birminghama u Engleskoj, kao i s Metodističkom crkvom i s Anglikanskom crkvom u Birminghamu, zainteresiranima da podrže projekt. U ožujku 1997. godine dvadesetiti su osobe – većina od njih raseljene, devet iz područja pod prijelaznom upravom Ujedinjenih Naroda (UNTAES-a) i četrnaest iz Osijeka, različitih nacionalnosti i religija, muškarci i žene različite životne dobi – posjetile na deset dana Birmingham kao gosti Metodističke crkve. O sudionicima puta odlučeno je u suradnji s Udruženjem za mir i ljudska prava "Baranja". U Birminghamu su održane tri zajedničke radionice o izgradnji povjerenja, toleranciji i o izgradnji zajednice. Održani su i brojni sastanci s članovima različitih lokalnih crkava iz Birminghama. Susret u stranoj zemlji, na neutralnom tlu, daleko od potreba i problema svakodnevnoga života i sudjelovanje i gostoprimstvo domaćina pokazali su se povoljnima za poticanje dijaloga između dviju grupa. Jednom su si prilikom muškarci koji su bili vojnici u suprotstavljenim vojskama stegnuli ruke. Jedan od rezultata izleta u Birmingham bio je što su neki sudionici izleta osnovali *Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Bilje*.

U listopadu 1997. godine osam je članova Metodističke crkve iz Birminghama uzvratilo posjet i došlo u Osijek i u prijašnju regiju UNTAES-a. Susreli su se s članovima lokalnih nevladinih organizacija i crkava i sudjelovali u dvije radionice.

Koordinator projekta, Dušanka Ilić je 1997. godine izravno posredovala u 25 slučajeva, većinom između privremenih stanovnika i vlasnika kuća u Baranji, te između nekadašnjih kolega koji su u Baranji radili zajedno prije rata. U ovim posredničkim aktivnostima našli su se i novi sudionici za susrete dijaloga i za radionice.

U 1998. godini *Zajednička klupa* održava svoj program vođenja radionica usmjeren ka smanjivanju strahova, predrasuda i ljutnje, unapređivanju tehnika aktivnoga slušanja i nenasilne komunikacije te usmjeren ka nalaženju zajedničkog polazišta za izgradnju suživota u budućnosti. Osvjedočili smo se da su te radionice od pomoći i prilično efikasne. Sadržaj radionica proteže se šire od etničkih pitanja i ne reducira ljude tek na njihovu etničku pripadnost. Sudionici u njima mogu vidjeti višestruke dimenzije sebe samih i drugih sudionika. Svakom je članu radionice dana prilika da bude uvažan i cijenjen u grupi. Radionice su toliko širokoga dosega da mogu biti od koristi raznim ljudima i to ne

samo onima koji su prošli kroz ratna iskustva. Radionice pružaju okruženje u kojem se ljudi ne boje izražavati svoje poglede, reakcije, mišljenja i interese. Sudjelovanje u radionicama je iskustvo koje osvježava i pomlađuje.

Zajednička klupa planira još jednu razmjenu s Birminghamom, pa su pripreme radionice održane u proljeće 1998. godine. Održane su i radionice za edukaciju o miru za članove lokalnih mirovnih grupa. Teme su bile nenasilna komunikacija i pomoć članovima mirovnih grupa, a gospodin Steven Angell održao je seriju radionica pod nazivom “Alternativa nasilju”.

4.2. Povratak i obnova povjerenja – Pakrac

Glavni cilj projekta *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac* je pomoći u ponovnom naseljavanju grada, pa i regije. Povratak Srba je posebna briga jer se malo Srba do sada vratilo. Radna grupa odražava želju projekta da jednako pomogne objema “stranama”, i Srbima i Hrvatima. U grupi su po dva člana srpske i hrvatske nacionalnosti iz Pakraca i jedan Hrvat, izbjeglica iz Bosne. Projekt se prije svega bavi izgradnjom povjerenja, a zatim i privrednom izgradnjom. Počelo se s manjim aktivnostima jer su sredstva ograničena, pogotovo za ekonomske programe. Projekt je usmjeren na dvije ulice, Gundulićevu i Strossmayerovu, u kojima su Srbi i Hrvati živjeli prije rata kao susjedi. *Povratak i obnova povjerenja* prošao je kroz dvije faze.

U prvoj fazi članovi projekta su željeli prikupiti informacije i procijeniti situaciju u gradu, uključujući procjenu stanja kuća pedeset stanovnika koji su se vratili u dvije spomenute ulice. U projekt je uključena i lokalna vlast. Voditelji projekta su stupili u vezu s ljudima iz tijela lokalne vlasti i upoznali ih s projektom. U početnoj je fazi pomogao *Centar za socijalnu skrb* koji je dao demografske podatke.

Nekih 93 ili 94 posto povratnika u to su vrijeme bili Hrvati. Članovi projektnog tima su željeli saznati kamo su ljudi otišli za vrijeme rata, prikupiti podatke o njihovom povratku, kako su uspjeli naći mjesto za život za vrijeme rata, kakvo je stanje njihovih kuća i kakva im pomoć treba. Također su pitali ove pojedince o njihovim osjećajima prema povratku Srba u susjedstvo te su skupljali podatke o stanovnicima koji se još nisu bili vratili. Ovi su razgovori otkrili općenito raspoloženje tolerancije među povratnicima. Većina ih je rekla da ih ne bi smetalo ako bi se Srbi vratili, no samo oni koji nisu počinili ratne zločine. Manji je broj ljudi, tek dvoje, troje, rekao da se protivi povratku Srba, no i oni su s dobrodošlicom primili članove projektnog tima. Za vrijeme trajanja projekta čak su i stavovi onih koji su bili rezervirani prema povratku Srba omekšali kako je njihovo povjerenje u mirovne aktiviste poraslo. Prema osobnim zapažanjima, to je značajna promjena od klime od prije nekoliko godina. Rani Srbi povratnici su imali nevolja sa stanovnicima Hrvatima, čak i s poznanicima od prije rata, koji s njima ne bi razgovarali niti bi primjećivali njihovo prisustvo. Policija bi također hapsila Srbe pod raznim isprikama.

Ranije za trajanja projekta, projektni tim je organizirao susrete u dva dijela grada, hrvatskom i srpskom, kako bi stvorio komunikacijsku vezu između dviju grupa. Počeli su sa stvaranjem situacija u kojima bi i Srbi i Hrvati mogli raditi zajedno, kao što su manji popravci po kućama, košnja trave i uređivanje vrtova. Te su inicijative pružile i Srbima i Hrvatima priliku za interakciju.

U ranoj fazi projekta održane su tri radionice za odraslu populaciju u Pakracu. Žarište je bilo na vraćanju povjerenja i na povratku dijaloga. Za mlađe su držane radionice o aktivnom slušanju. Rezultati radionica su bili vrlo pozitivni. Na osnovi toga su isplanirani i sljedeći susreti, a nekoliko je inicijativa potaklo domaće stanovništvo u Pakracu: nabavka triju plastenika za tri obitelji u Gundulićevoj ulici, tečaj šivanja za žene, plaćanje električnog priključka za jednu obitelj u Gundulićevoj ulici, opremanje ureda u Strossmayerovoj ulici, te nabava alata za popravak motornih pila.

Druga faza projekta je pokrivala pet područja: 1. pružanje izravne zakonske pomoći, 2. stvaranje komunikacije, 3. psihosocijalna podrška, 4. program ekonomske pomoći, i 5. tečajevi šivanja i krojački tečajevi. 191 sudionik je pohađao devet tečajeva s temama: aktivno slušanje, nenasilna komunikacija, izgradnja mira i razrješavanje konflikata. Izdani su udžbenici za svako od ovih područja i bilten s opisom projekta. Održavani su susreti između tadašnjih stanovnika Pakraca i njihovih prijašnjih susjeda raseljenih u područjima pod upravom UNTAES-a. Tridesetpet osoba je sudjelovalo u ovim susretima i u pripremnim radionicama za te susrete. Tridesetitrojici je pružena legalna pomoć iz različitih aspekata građanskih prava. Donacija jednoga dobročinitelja, Klause Vacka, omogućila je sljedeće: raspodjelu poklona djeci u osnovnoj školi, odmor na moru za djecu, nabavu motokultivatora za stanovnike Gundulićeve i Strossmayerove ulice, kupnju stada ovaca kako bi se zatim stvorilo drugo stado za još jednu obitelj.

Program za slanje djece iz različitih etničkih grupa u ljetni kamp na moru je u trećoj godini. U 1998. godini na more će otići 38 djece iz Pakraca. Pridružiti će se broju od oko 170 djece iz Baranje i Osijeka. Uspjeh ovoga programa povećao se tijekom godina. Dok su prijašnjih godina roditelji oklijevali slati svoju djecu u multietničke kampove, ove su godine roditelji sami zvali organizatore da provjere mogu li prijaviti svoju djecu za ljetovanje.

Povratak i obnova povjerenja trenutno radi na projektima koji uključuju žene, nadajući se da će preko žena moći pozitivno utjecati na zajednicu. U siječnju 1998. godine, ženama je dano osam šivaćih strojeva kako bi mogle privređivati u malim privrednim projektima. U nedavnim je radionicama sudjelovalo dvanaest žena.

5. Provedba i razvoj

5.1. Prikupljanje novca i materijalna pomoć

Prikupljanje novca je trajan problem ovih projekata. Projekti u malom koje su potakli ljudi u lokalnoj zajednici, ne izazivaju toliko zanimanje kao veći, dramatični projekti. Ekonomski projekti kao oni u Pakracu – nabava ovaca za razmnožavanje i kupnja plastenika i šivaćih strojeva – mali su projekti koji pomažu tek nekolicini pojedinaca. Da je više sredstava, projekti za privrednu pomoć kao i tkalačka industrija mogli bi brže uključiti veći broj ljudi. Slično tome, kako je primijetio jedan član pakračkog projektnog tima, zbog ograničenih ekonomskih izvora materijalna pomoć koju mogu pružiti je pomoć tek za one koji već imaju krov nad glavom. Projektni tim ne može pomoći onima kojima je pomoć najpotrebnija, to jest onima koji se ne mogu vratiti u svoje razrušene kuće. U Pakracu ljudi žive većinom u kućama a ne u stanovima, i njihovi su im domovi sve.

Rješavanje materijalnih problema kao što su ovi, smatra se ključnim za rješavanje i drugih vrsta problema.

Članovi projektnog tima vjeruju da je ekonomsko poduzetništvo jedan od načina uspostavljanja suradnje među Srbima i Hrvatima u gradu. U Pakracu, obadviije su grupe jednako pogođene gubitkom ekonomske infrastrukture u tom području i od koristi je objema grupama ako stigne bilo kakav ekonomski poticaj. Stalna je poteškoća motivirati ljude da nešto poduzmu sami za sebe. Dio je problema taj što su mnogi od sadašnjih stanovnika Pakraca starije osobe. Problem je i nagovoriti ljude da si sami pomognu jer su mnogi navikli primati pomoć od raznih humanitarnih organizacija koje su dolazile i odlazile. Kroz radionice i kroz pružanje manje materijalne pomoći članovi tima se nadaju osposobiti i ohrabriti ljude da si počnu sami pomagati.

Koordinatorica projekta, Spasenija Moro, vjeruje da je usprkos tome što je većina ljudi više zainteresirana primati materijalnu pomoć, psihosocijalna pomoć potrebija. Zato ona i dalje ustrajno nudi takve programe. Podržavaju se mali ekonomski projekti i pružaju sitnije usluge, što predstavlja izvjesno materijalno olakšanje, no glavni cilj ostaje utjecati na promjene u sklonostima ljudi. Rad s djecom i njihovo slanje u ljetne kampove bio je način da se utječe na majke. Slično tome, usmjeravanjem pažnje na žene u zajednici žele se postići pozitivni efekti u čitavoj zajednici.

Za projekt *Zajednička klupa* prikupljanje sredstava je potrebno da bi se podržalo osnivanje lokalnih mirovnih grupa koje često djeluju kao organizacije za samopomoć. Na primjer, *Zajednička klupa* bila je pokrovitelj i podržavala je *Mirovnu grupu Oaza* u Belom Manastiru, koja je zatim pokrenula program usluga za zajednicu. Taj je program uključivao pranje rublja za starije i tečajeve engleskog i njemačkog za djecu. Grupa bi željela pokrenuti poslove šivanja i krojenja, što bi ljudima pružilo priliku za stjecanje prihoda. I ova će aktivnost zahtijevati početna, iako mala ulaganja u opremu i materijal. Povećani obujam usluga će također zahtijevati i osnivanje ureda. Budući da je jedan od glavnih ciljeva *Zajedničke klupe* pomoć osnivanju mirovnih grupa za samopomoć na razini sela, morat će se pronaći dodatni izvori sredstava za osnivanje grupa i za početnu pomoć tim grupama.

5.2. Stavovi kao prepreke

Sljedeća su prepreka uspješnom provođenju ovih programa stavovi potencijalnih sudionika. Ovi projekti su upravo zamišljeni kako bi se bavili tim stavovima. Članovi projektnog tima moraju znati prevladati početne prepreke u stavovima ljudi ako žele krenuti prema ostvarenju cilja izgradnje dijaloga između dviju etničkih grupa.

Članovi tima moraju najprije prevladati rašireno mišljenje Hrvata da je njihova mirovna organizacija zainteresirana da prije svega pomogne Srbima. U tome im pomaže to što su u jezgri projektnog tima ljudi iz obje etničke grupe, te time što vode politiku pružanja pomoći svima. Ipak, barem u početku, na sudionike u aktivnostima mirovnih grupa mnogi su gledali sa sumnjom, čak i članovi njihove vlastite etničke grupe.

Jedan način prevladavanja ove sumnje i podozrivosti je ponuda materijalne pomoć i pružanje podrške ekonomskim projektima. To skreće pažnju pojedinih stanovnika koji tada, makar privremeno i oprezno, odlože neke od svojih predrasuda. Kada jednom ti ljudi postanu sudionici radionice ili polaznici seminara, rad na smanjivanju negativnih

osjećaja i na razgradnji stereotipa prema drugoj etničkoj grupi može početi. Sudionici su često prisutni tijelom, no ne i duhom. Na primjer, u projektu *Povratak i obnova povjerenja* ljudi su prisustvovali radionicama, ali su u početku nerado govorili o svojim osjećajima i mislima. Tvrdili su da im ne treba psihosocijalna pomoć, već da im treba materijalna pomoć. Članovi projektnog tima su utvrdili da se ljudi žale da ne dobijaju dovoljnu materijalnu pomoć i da uspoređuju ono što su oni dobili s onim što su dobili njihovi susjedi. Svatko je želio nešto za sebe i nije bio zainteresiran za potrebe susjeda. Prevladavanje takvih sklonosti je težak i polagan proces i članovi tima moraju imati mnogo strpljenja i zadržati realistička očekivanja. Slično tome, nije realistično očekivati kako će se izgraditi zajednica zasnovana na "bratskoj ljubavi" u nekad zaraćenim područjima, već se valja nadati da će ljudi opet moći živjeti kao susjedi, *usprkos njihovim razlikama*.

U radionicama, naglasak je na radu s osjećajima koje ljudi imaju kao rezultat rata i raseljenosti. Ovi osjećaji mogu ostati i skriveni. Ako ljudi nemaju priliku da ih izreknu, ti osjećaji razaraju iznutra, te pogoršavaju klimu mržnje i nepovjerenja. Uz pomoć instruktora iz inozemnih mirovnih organizacija, radionice pružaju trening u alternativnim načinima gledanja na prošlost i sadašnjost, i poučavaju vještine u korištenju i izražavanju složenijih osjećaja. Naglašava se potreba građenja za budućnost umjesto usmjerenosti na prošlost.

Dušanka Ilić, koordinatorica projekta *Zajednička klupa*, primjećuje da je jedno od najboljih rješenja za probleme u komunikaciji izreći jednostavan pozdrav. Njezine radionice i počinju pozdravom, jednostavnim otvaranjem komunikacijske veze. Radionice kojima prisustvuju raznolike grupe ljudi po nacionalnosti, dobi, religiji, spolu i iskustvima iz rata, nude prilike za dokidanje predrasuda čim se uspostavi komunikacijska veza. Susrećući se licem u lice ljudi mogu vidjeti koliko im je toga uistinu zajedničko. U ovim radionicama ljudi nauče o lažnosti svojih stereotipa i predrasuda dok istovremeno prepoznaju da su ti stereotipi i predrasude vrlo ljudski te da smo svi, u manjoj ili u većoj mjeri, i žrtve i počinioci.

U ratu u kojemu se inzistiralo na "etničkom čišćenju" visoku su cijenu platili i muškarci i žene u "miješanim" brakovima. U nekim slučajevima se od ljudi zahtijevalo da se rastanu od supružnika, ponekad pod prijetnjom, izrečenom ili neizrečenom. U oba područja, i u Pakracu i u Baranji i susjednome Osijeku, međuetnički brakovi nisu bili rijetki. I uistinu, mnogi nisu na svoje brakove gledali kroz etničke pojmove. Etničko nije imalo takve krute granice u njihovim umovima prije rata. Možda zato što oni mogu najviše izgubiti i dobiti, možda zato što do etničkih podjela manje drže, oni koji su najviše zainteresirani za sudjelovanje u radionicama jesu, ili je tako bilo barem na početku, ljudi u međuetničkim situacijama, bilo u braku ili na poslu ili u drugim društvenim odnosima.

6. Rezultati i postignuća

Zato što su ovi projekti, *Zajednička klupa* i *Povratak i obnova povjerenja – Pakrac*, usmjereni na promjene u stavovima koje bi dovele do normalizacije društvenih odnosa, rezultati su obično skromni gledano izvana. Voditelji projekata su primijetili da iako ti koraci promatračima ne izgledaju značajni, sudionicima se rezultati čine vrlo dramatičnima.

Naravno, nema velikih statistika koje bi se mogle objaviti. Umjesto toga, rezultati se vide u životnim pričama: o ujedinjenju članova obitelji, prijatelja i kolega, o nekadašnjim vojnicima na suprotstavljenim stranama koji su se rukovali, o ljudima koji su na početku radionice vidjeli samo razlike, a na kraju su vidjeli da postoji zajedničko tlo, te su usmogli i stupiti na to zajedničko tlo.

Koraci koji su načinjeni u ova dva projekta su značajni, iako možda na prvi pogled djeluju skromnima. Polazeći od zatečene situacije u Pakracu i u Baranji, upravo su ovi mali koraci najznačajniji. Dok bi ljudi željeli imati na raspolaganju neograničena sredstva za popravak i izgradnju svojih domova u Pakracu i dok bi zaposlenje i stvaranje prihoda olakšalo ekonomske teškoće, to ne bi neminovno pridonijelo izgradnji društvenih odnosa i prevladavanju psihosocijalnih trauma povezanih s ratom i s lomovima nastalim u ratu. Pažnja je potrebna i u materijalnom i u psihosocijalnom pogledu. Ovi se projekti bave i jednim i drugim.

U projektima kao što su *Povratak i obnova povjerenja* i *Zajednička klupa* i u lokalnim mirovnim organizacijama koje niču, ljudi se susreću s drugima koji dijele njihove strahove i brige i koji su, slično njima, također spremni za aktivan pristup problemima koji na trenutke izgledaju jedva pojmljivi i teško rješivi.

Rezultati se u malim zajednicama mogu ostvariti samo kad pojedinci pristanu sudjelovati u traženju rješenja. Tako je stupanj sudjelovanja u radionicama jedno od mjerila uspjeha. Kada susjedi Srbi i Hrvati pristanu međusobno razgovarati, i to je mjerilo uspjeha. Obadva projekta postigla su ove rezultate.

U Pakracu, na primjer, članovi projektnog tima su primijetili značajnu promjenu u stavovima muškaraca koji su na početku govorili da ih ne zanima niti im treba psihosocijalna podrška. U nedavnim mjesecima, pak, muškarci su govorili da su im ovi programi pomogli, te su pitali i za nove programe. Govore i da osjećaju kako su ti programi potrebniji i od popravaka kuća. Također u Pakracu, roditelji koji su prije tri godine oklijevali ili nisu željeli slati svoju djecu u besplatne ljetne kampove s djecom druge nacionalnosti, sada pitaju voditelje projekta kako bi mogli poslati svoju djecu u kampove.

Primjer uspjeha u Baranji je kada obitelji koje su bile spremne iseliti odluče da će ostati nakon sudjelovanja u radionici “Odluči hoćeš li ostati ili otići”. Onima koji ostanu omogućeno je da sudjeluju u dodatnim radionicama kao forumima na kojima mogu govoriti i slušati, pa tako njihova emocionalna nevolja biva umanjena. Više od četiristo osoba je sudjelovalo u radionicama *Zajedničke klupe* i projekta koji je prethodio, *The Meeting House Project*. Ove su radionice bile usmjerene ujedinjavanju prijatelja, obitelji, kolega između kojih su prvo stajale geografske, a poslije mentalne i emocionalne podjele.

Još je jedan uspjeh *Zajedničke klupe* u organiziranje dviju lokalnih mirovnih grupa. *Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Bilje*, koji je dio *Centra za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek*, osnovan je kao rezultat želje posjetilaca Birminghamu u Engleskoj da učine nešto pozitivno kako bi se njihove dobre namjere, ojačale u Engleskoj, ostvarile kod kuće. *Mirovna grupa Oaza* u Belom Manastiru, osnovana kao nezavisna organizacija u veljači 1998. godine također je nastala pod vodstvom i uz pomoć *Zajedničke klupe*.

Zajednička klupa se bavi i posredovanjem između srpskih i hrvatskih obitelji u Baranji. Članovi tima ne čekaju već prilaze povratnicima i susjedima za koje se čini da nisu u dobrim odnosima. Koordinatorica Dušanka Ilić je osobno posredovala u više od dvadesetpet slučajeva.

7. Zaključak

Mali projekti, ponikli iz lokalnih zajednica kao što su ova dva projekta prikazana u studiji, pokazuju kako se u krajnje nestabilnim situacijama mogu popraviti odnosi između dviju grupa. Forum radionice pruža okolinu bez prijetnji u kojoj se pojedinci mogu sresti s članovima drugih etničkih grupa i razviti svoje komunikacijske vještine, kao i izraziti osjećaje koji su se razvili kao posljedica ratnih situacija. Forum radionice pruža priliku da se ljudi upoznaju kao pojedinci, a ne kroz leću specifičnog niza predrasuda. U okružju radionice, s treniranim voditeljima i instruktorima, gostima iz inozemstva, pruža se alternativa etničkoj mržnji koje često ima i u medijima i koju mnogi susreću u svojoj okolini iz dana u dan. Sudionici se susreću s drugim ljudima zainteresiranim za nalaženje kreativnih rješenja za njihove nemale probleme te razvijaju vještine u komunikaciji, vještine za smirivanje situacija i za posredovanje, te za samostalno provođenje vlastitih programa. Mali ekonomski programi priznaju važnost ekonomije u ponovnoj izgradnji zajednice i pružaju priliku pojedincima da pomognu sebi i susjedima.

U situacijama gdje su društveni odnosi gotovo potpuno popucali, aktivnosti koje liječe i koje se bave psihosocijalnom dimenzijom ovih odnosa su neophodne. Prevladavanje etnički zasnovanih strahova i neprijateljstava mora ići polako, malim koracima i oprezno. Mali projekti ponikli u lokalnim zajednicama, koje su organizirali i koje provode članovi ovih zajednica čine se vrlo efikasnim u privlačenju ljudi i u njihovom uključivanju u izlječenje njih samih. Ovi projekti traže relativno mala sredstva i trebaju biti ohrabreni i podržani tako da se aktivnosti mogu širiti i dosegnuti veći broj članova zajednice.

Preveo: Ljubomir Tot